

INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN STUDIES

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/Volume 1

Sayı/Issue 2

Yıl/Year: 2018

Gönderim: 07-12-2018 – Kabul: 20-12-2018

The Constitutionality of Medina Convention

Medine Sözleşmesi'nin Anayasallığı

Murat AKARSU*

Abstract

The Medina Convention, which was signed in the aftermath of Muhammad immigration to Medina, which includes Jews and other Arab tribes in the city, is a subject of much debate over both the theologians and other intellectual groups, also by the western partners. In the assessments made around the convention, evaluations were made that this was a state, even was an Islamic state that was established. The Medina Agreement is an agreement made by the Messenger of Allah in order to ensure the unity of the Muslims and the others in Medina against the Islamic opponents in Mecca, and to declare that he is the head of the administrative order he wants to establish. This agreement was originally made for Muslims only and then extended to include Jews, as can be seen in the details of the contract text and the analysis of the narratives on

Öz

Hz. Muhammed'in Medine'ye hicreti sonrasında şehirdeki Yahudiler ile diğer Arap kabilelerini de kapsayan Medine Sözleşmesi hem ilahiyatçılar ile diğer entelektüel çevreler hem de batılı müşterikler tarafından üzerinde çok tartışma yapılmış bir konudur. Sözleşme etrafında yapılan değerlendirmelerde, bununla bir devlet hatta İslam devleti kurulduğu yönünde değerlendirmelere de yer verilmiştir. Medine Sözleşmesi Hz. Muhammed'in günün koşulları gereği, Mekke'deki İslam muhaliflerine karşı Medine'de birliği sağlamak, hicret eden Müslümanlar ile diğer insanların huzurunu temin etmek, şehrin başkanı olduğunu tescillemek üzere yapmış olduğu bir anlaşmadır. Bu anlaşma sözleşme metnindeki bazı ayrıntılar ile bu konudaki rivayetlerin incelenmesinden de görüleceği üzere başlangıçta sadece Müslümanlar

*Murat Akarsu, Dr, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA), Uzman, makarsum@gmail.com, Orcid: 0000-0002-1620-533X

this subject. Moreover, it is considered that the agreement is a text that appears from the merging of agreements made at different times, not at one time. The agreement was violated by the Jewish Kaynukaogullari Tribe after about a year. In the aftermath of the Badr and Hudeybiye Wars, the Jews attempts to disrupt the agreement ended with the deportation of them to other regions of the Arabian Peninsula, thus the provisions under the agreement could not be applied. The Medina contract is in fact a multilateral agreement. The Convention has been defined by some authors as the Constitution and has been considered only as an agreement. However, it should not be ignored the fact that in the preparation of the contract, in the background the understanding of the divine address, by revelation, equity and human values is practiced by Muhammad.

Keywords: *Islamic History, State, Medina, Medina Agreement, Constitution*

için yapılmış, daha sonra Yahudileri içine alacak şekilde genişletilmiştir. Üstelik anlaşmanın tek bir seferde değil değişik zamanlarda yapılan anlaşmaların birleştirilmesinden ortaya çıkan bir metin olduğu anlaşılmaktadır. Sözleşme yapılmasından yaklaşık bir yıl kadar sonra şehirdeki Yahudilerden Kaynukaogulları kabilesi tarafından bozulmuş ve işlevsiz hale getirilmeğe başlanmıştır. Bedir ve Hudeybiye Savaşları sonrasında şehirdeki Yahudilerin anlaşmayı bozma girişimleri onların Arap Yarımadasının başka bölgelerine sürülmeleri ile son bulmuş, böylece anlaşma kapsamındaki hükümler de uygulanamaz hale gelmiştir. Medine sözleşmesi aslında çok taraflı bir anlaşmadır. Sözleşme bazı yazarlarca Anayasa olarak tanımlanmış, bazıları tarafından da sadece bir anlaşma olarak değerlendirilmiştir. Ancak Sözleşmenin hazırlanmasında, arka planında ilahi hitabın, vahyin adalet hakkaniyet ve insana değer veren anlayışının Hz. Muhammed tarafından uygulandığı gerçeğini göz ardı etmemek gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: *İslam Tarihi, Devlet, Medine, Medine Sözleşmesi, Anayasa*

Giriş

Hiz. Muhammed'in Medine'ye hicreti sonrasında Müslümanlar ile Medine'de yerleşik bulunan Yahudiler ve onlara tabii olan diğer Arap kabileleri ile yapılan "Medine Sözleşmesi" 1990'lı yılların başından bugüne bir çok kitap ve makalenin ana konusu olmuş ve ülkemizde liberal ve muhafazakar tarafların üzerinde fikir ürettikleri bir tartışmanın zeminini oluşturmuştur.

Konunun hukuki, felsefi ve sosyolojik boyutlarını ele alan bu tartışmaların birçoğunda, sözleşmenin kurulmakta olan bir devletin anayasası olduğu şeklinde görüşlere yer verilirken diğer yandan bunun Müslümanlar ile Gayri Müslimlerin beraberce yaşayabilecekleri bir sosyal ortamın

oluşturmasına yönelik bir adım olduğu dolayısıyla bunun bir anlaşma olduğu şeklinde tanımlamalar yapılmıştır.¹

Tartışmaların haklılığı veya argümanların delillendirilmesinde malzemenin geçerliliği bir tarafa, İslam devleti kavramına dayanak yapılan bu dönemin bir devlet kurma faaliyeti olduğu konusu oldukça dikkat çekicidir. Bu açıdan bakıldığında Medine sözleşmesi ile yeni bir devletin kurulmuş olduğu şeklinde yaklaşımın irdelenmesi gerektiği düşünülmektedir.

Biz bu makalede Medine Sözleşmesinin Hz. Muhammed tarafından temelleri atılan Medine Şehir Devleti ile ilgisi ve sözleşmenin bir anayasa olup olmadığı ile bunun kalıcılığı hususlarını irdemeğe çalışacağız. Bu amaçla başta anayasa ve İslam Anayasası kavramları ile Hz. Muhammed'in neden böyle bir sözleşmeye ihtiyaç duyduğu konusu, anlaşmanın yapılış biçimi, süresi, uygulanması ve bozulması ile anlaşmanın kurulacak şehir devletinde hangi açıdan etkili olduğu konularına yer vereceğiz.²

1- Anayasa ve İslam'da Anayasa

Türkçe Anayasa kelimesi İngilizce ve Fransızca'da teşkil etmek, meydana getirmek kurmak, tesis etmek "constitution" kelimesinin karşılığı olarak kullanılmaktadır. Türkçede bu kelimenin karşılığı olarak kanun-ı esasî, teşkilat-ı esâsiye kanunu ve anayasa kelimeleri kullanılmıştır. (Gözler, 2014, s.20-21)

Günümüz hukukunda ise anayasa "devletin temel yapısını, yönetim biçimini, devletin temel organlarını, bunların birbirleri ile olan ilişkilerini ve devlet ile kişilerin birbirlerine karşı haklarını düzenleyen en üst yasa şeklinde tanımlanabilir. (Şen, 1998, s. 558)

Anayasa yapımında genellikle iki yöntem uygulanır: Toplumun çoğunluğunun mutabakatı ile ortaya çıkan uzlaşmacı yöntem anayasası ve çoğunluğun azınlığın görüşüne ihtiyaç duymadan yaptığı ve uygulamaya koyduğu çatışmacı yöntem anayasalarıdır. (Fendoğlu, 2015, s. 56-57) Anayasalar devletin kuruluş belgesi olup bunun yazılı maddi, yazılı-yazısız, sert veya yumuşak olup olmaması onun anayasal olma konumuna etki etmez. Modern bir anayasada başlangıç, temel ilkeler, temel hak ve özgürlükler, devletin temel organları ve Anayasanın değiştirilmesinin şartlarını taşıyan şeklinde altı bölüm bulunabilir. (Fendoğlu, s.81-87, 95)

İslam'da devlet düzeninde hakimiyet'in yani anayasa yapımının Allah'a ait olduğu ve hukukun kaynağının da onun iradesi olduğu sıkça belirtilir. İnsanın yeryüzünde siyasi egemenlik kullanamayacağını ve egemenliğin Allah'a ait olduğunu söyleyenler kendilerine delil olarak; "*Kim Allah'ın indirdiği ile hüküm vermezse, işte onlar inkârcılardır*" (Mâide, 5/44) ayetini gösterirler. Bu ayetin siyasi egemenliğin insana bırakılmadığına delil olduğu iddiasının, ayetin öncesine ve sonrasına bakıldığı ve konuyla ilgili diğer ayetler incelendiği zaman, temelsiz bir iddia olduğu görülür. Ayetin öncesi ve sonrası, konu ile ilgili diğer ayetlere bakıldığı zaman insanların inkârcı olmamak için hüküm verirken

¹Bu konuda batılı yazarlardan J. Wellhausen (*Skizzen und Vorarbeiten*) ile başlayıp Montgomery Watt (*Hz. Muhammed Medine'de*), R.Stephen Humphreys (*İslam Tarihi Metodolojisi*) ile devam eden süreç ülkemizde Muhammed Hamidullah (*İslam Peygamberi, el-Vesâiku'Siyasiyye*)'ın çalışmaları ile başlamış ve bu çalışmamızda kaynak olarak da verdiğimiz bir çok yazar tarafından müstakil çalışmalar yapılmış, bunun yanında İslam Tarihi'ne ilişkin yapılan çalışmaların neredeyse tamamında da söz konusu vesika konu edilmiştir.

²Bu çalışmanın hazırlanmasında *Kabilelerden Devlete Medine Tecrübesi*, (Akarsu 2018, s. 75-79) adlı kitabımızdan yararlanılmıştır.

kullanacakları ayetlerin, adalet ve hakkaniyet ilkelerini kapsadığı görülecektir. (Güler, 2010, s.158-159) Dolayısıyla İslam insanlara bir devlet sistemi önermediği gibi yöneticilere yasaları şartlar gereği değişik şekilde uygulama yetkisi de vermiştir.

İslam'da hukukun kaynağı Kur'anın öngördüğü adalet ve hakkaniyet ilkeleridir. Dinin emirlerinin geldiği toplumlarda her şartta aynen uygulanacağı şeklindeki yorumlama biçimiyle Müslüman toplumlarda sorunların çözülmesi mümkün değildir. Ancak vahyin uygulanmasında Hz. Muhammed'in izlediği yol, ne yazık ki İslam toplumlarında ondan sonra din haline gelmiş, (Güler, 1999, s.25-33; Onat, 1998, s.111) böylece Müslümanlar toplumsal sorunlarının büyük kısmını çözememişler, kargaşa, kararsızlık ve kanun ile ayet arasına sıkışmış yapılar ile örfi din uygulamaları ortaya çıkmıştır. Rasulullah zamanındaki uygulamalar ile ondan sonraki uygulamaların, yasaların uygulanmasında dönemin şartlarının gözönünde bulundurulması gerektiği unutulmuştur. Örneğin, Hz. Muhammed döneminde Gayri Müslim kadınlarla evlenmek serbest iken Hz. Ömer döneminde bunun yasaklanması, yöneticilerin kanunları şartlara göre uygulayabilecekleri gerçeğine en güzel örneklerden biridir ki Hz. Ömer döneminde buna benzer bir çok uygulama bulunmaktadır.

İslamın önerdiği istişare sisteminin de kurulmuş olan istişare meclisi (danışma meclisi) ve günün koşullarına uygun adalet ve hakkaniyet ilkeleri ile yasama yapan bir meclis, hangi nitelikte olursa olsun bir devletin yasama meclisidir. Bu açıdan bakıldığında İslam'daki anayasa anlayışı ile modern anayasa anlayışı tamamen birbirinden farklı anlayışlar değildir. Bu kapsamda vahyin adalet ve hakkaniyet kuralları ile bunların uygulanması demokrasi kurallarına uygundur. Çünkü istişare ilkesi, adalet ve dayanışma ve özgürlükle ilgili kurallar bunu öngörmektedir. (Güler, 1999, s.25-33)

2- Sözleşmenin Yapılmasını Gerektiren Şartlar

Yesrib (Medine)in en eski halkı Kahtan Kabilesinden Evs ve Hacrec kabileleri ile Yahudilerdi. Kaynakların bir kısmı Yahudi kabilelerinin isimlerinden yola çıkarak bölgedeki Araplardan bir kısmının sonradan Yahudileşerek varlıklarının ortaya çıktığını belirtirken, kaynaklar ise Yahudilerin Babil Kralı II. Buhtunnasır'ın Kudüs'ü işgal edip Yahudileri Babil'e götürdüğü sırada bunların bazılarının kaçarak Medine, Hayber gibi Arap Yarımadası'nın değişik bölgelerine yerleşmeleri ile bölgede Yahudi varlığının ortaya çıktığını bildirir. Yahudilerden önce şehirde meskûn Evs ve Hazrec kabilelerinin ise şehre M.S. II. veya III. yüzyılda (Sarıçam, 2004, s.48) Yemen'de bulunan Ma'rib seddinin yıkılmasının ardından bu bölgeden geldikleri kabul edilir.

Şehirde egemenlik başlangıçta Yahudi kabilelerindeyken, o dönem Yahudi olan yönetici Fayton'un uygulamalarının tepki çekmesi üzerine şehirdeki iki büyük Arap kabilesi olan Evs ve Hazrec, akrabaları olan Gassânileri yardıma çağırma ve neden olmuş; gerçekleşen savaşta Yahudiler yönetim yetkilerini kaybetmişlerdi. Daha sonraki yıllarda da şehirdeki iki büyük kabile olan Evs ve Hazrec arasında da pek çok kavga, çekişme ve savaş vuku bulmuş, hicret'ten önce, meydana gelen son Buas savaşında Hazrec'in lideri olan Abdullah b. Übey tarafsız kalmış ve her iki tarafın da hoşnutluğunu kazanmıştı. Rasulullah'ın Medine'ye hicret edeceği günlerde Evs ve Hazrec anlaşarak kendilerine Abdullah b. Übey'i lider seçme ve ona taç giydirmeyi düşünmekte, böylece bu sayede iki tarafa da çok kayıp verdiren savaşları sonlandırma ve Medine'nin yönetimine sahip olma düşüncesi hakimdi. (Berber, 2016, s.470) Bu nedenle olsa gerek Rasulullah Medine'ye hicret ederken Kûba'da bir süre

kalarak yaşanan gelişmeleri izlemiş daha sonra da akrabalarının koruması altında Medine'ye girmişti. (Güneş, 2008, s. 212)

Medine Rasulullah için artık yeni bir yurttu. Hz. Peygamber bu yeni yurttaki azınlıkta olan Müslümanlar için öncelikle güvenlik ve ekonomik anlamda tedbir alması gerektiğini biliyordu. Rasulullah bir yandan kardeşlik tesisi ve nüfusun tespitiyle uğraşırken, diğer yandan Yahudilerle ilişkilerini geliştirmek istiyor; Medine'de çoğunluğu oluşturan Yahudi ve Müşrik Araplara güven vermeye çalışıyordu. Özellikle Yahudilerden işbirliği bekliyordu; bu amaçla onların hahamları ve ileri gelenleri ile görüşmeler yapmıştı. Onların 10 Muharrem'de Firavunun Köleliğinden Kurtulma Günü'nde oruç tuttıklarını görünce onlarla oruç tutmuş; böylece toplum olarak ortak bir noktada buluşmanın mümkün olduğunu göstermiş, iki toplum arasındaki güven bir nebze de olsa kurulmuş, Yahudiler de ona ilgi ve saygı göstermişlerdi. (Afzalurrahman, 2009, s.240)

Medine'de oluşmakta olan siyasi ve sosyal yeni bir yapı söz konusu olmakla birlikte ortaya çıkan sorunlara çözüm bulunması gerekmektedir. Bu nedenle hem şehirdeki Müslümanlar hem de diğer din saliklerini gelişen şartlar nedeniyle bir çatı altında toplayacak bir anlaşmaya ihtiyaç olduğu ortaya çıkmıştı.

Şartları değerlendiren Hz. Peygamber muhtemelen önce Muhacir ile Ensarın içinde olduğu Evs ve Hazrec kabilelerini bir araya getirmiş, sonra da Yahudilerle bir ittifak sağlamış ve böylece bir taraftan Medine'nin iç huzurunu sağlayacak, diğer taraftan da dış düşmana karşı birlikte olmayı temin edebilecek siyasi bir yapılanmaya gitmiştir. (Hamidullah, 1987, 66-71; 1991, c. 1, s.193; İbn Hişam, 1994, c.1, s.172-175; İbn Kesîr, ty, c.3, s. 274-276)

3- Medine Sözleşmesi'nin Yapılışı ve İçeriği

Yazılı bir vesika olarak da günümüze ulaşan ve yakın tarihte ülkemizde de bir çok yazar, ilahiyatçı ve kimi çevrelerce çok hukukluluğu nedeniyle fazlaca tartışılan (Bk. Hurç, 2001, s. 21-40; Koyuncu, 2009, s. 87-103; Erdem, 2012, 526-542; Akyol, 2013, 13-17; 2015, 13-26) sözleşme tahlil edildiğinde, Medine halkını oluşturan toplulukları, bunların birbirleriyle ve yabancılarla olan münasebetlerini, bu toplulukların idari ve adli yapılarını, fertlerin sahip oldukları din ve vicdan hürriyetini belirli esaslara bağlayan metin olduğu ortaya çıkmaktadır. (Hamidullah, 1987, 66-71) Dolayısıyla sözleşmenin esasında ilahi emirlerin yansması bulunmaktadır.

Vesikanın içeriğindeki maddelerden sözleşmenin hangi şartlar altında imzalandığı sonucunu çıkarmak mümkündür. Çünkü ilk maddelerden de anlaşılacağı üzere sözleşme Medine'de birliği tesis etme amacını taşımakta, bunun da arka planında Mekkeli muhaliflerin saldırısına karşı şehri ortak savunma stratejisinin bulunmaktadır.

Medine sözleşmesinin yapıldığı konusunda herhangi bir tereddüt bulunmamakla birlikte ne zaman kaleme alındığı, tek bir metinden mi yoksa farklı metinlerin bir araya getirilmesinden oluşan bir vesika olduğu konularında farklı yaklaşım ile bu yaklaşımlara ait delillendirmeler bulunmaktadır. (Azimli, 2008, 32-34) Muhtemelen Müslümanlarla ilgili bölüm hicretten hemen sonra kaleme alınmış, Yahudilerle ilgili bölüm çok kısa bir süre sonra ilâve edilmiştir. (Aydın, 1991, 153) Bu durum Vesikanın önemine ilişkin değerlendirmeleri gölgede bırakacak bir husus da değildir.

Hem Yahudilerin hem de Müslümanların güvenlik endişeleri nedeniyle sözleşme maddelerinin

önemli bir kısmı dış düşmana karşı topluca karşı koymaya, dayanışmaya ve iç güvenliğin sağlanmasına yöneliktir. Müslümanların başlangıçta yaklaşık 1500 kadar olduğu ve Medine halkının yaklaşık yedide birini oluşturduğu bilinmektedir. Anlaşmanın tamamının H. 2 yıl Ramazan ayından sonraki aylarda yapıldığını kabul ettiğimizde bile Müslüman nüfus yine de gayrimüslimler karşısında daha azdır. Böylesine bir topluluğun başkanı olarak Hz. Peygamber'in sözleşme metnini diğer gruplara kabul ettirmesi, iç güvenlik şartlarının Medine sakinlerini böyle bir anlaşmayı kabule zorlaması, Müslümanların kısa süre içinde güçlü bir toplum haline geldiklerinin göstergesi (Aydın, 1991, s.153) dışında Medine'de yaşayan Yahudi ve Arapların kendi içlerinde olan kavga ve savaşları nedeniyle buna ihtiyaç duydukları ile açıklanabilir.

Farklı zamanda yapılan anlaşma metnlerinin bir araya getirilmesi suretiyle bile olsa günümüze ulaşan Medine Vesikası olarak adlandırılan söz konusu anlaşma metni, bir idari yapı ile Hz. Muhammed'in şahsında toplanan yöneticilik vasfını ortaya koymaktadır. Medine Vesikası, kabile temelinde farklı inanç gruplarından insanların bir araya gelerek kendi iradeleri ile oluşturdukları bir mutabakat metni özelliği taşımaktadır. Herhangi bir baskı ve zorlama olmadan, hak ve yükümlülüklerin belirlendiği, anlaşmazlıkların ve uyuşmazlıkların çözüm merciiinin tespit edildiği önemli bir belgedir.

“İlk yazılı sözleşme hüviyetine sahip olan bu vesika ile herkes bulunduğu konumda kabul edilmekte, örf, gelenek, din vb. konularda serbest bırakılmaktadır. Herkesin birbirine saygılı davranması esas kabul edilmektedir. Vesikanın sağladığı bir diğer önemli imkan da her inanç sahibinin istediği hukuk sistemiyle yargılanma imkanına sahip olmasıdır. Bu hususun federal bir birliktelik olduğu, daha sonraları bu federal yapıların birleşerek Rasulullah'ın hayatının sonlarına doğru yerini merkezi bir yönetime bıraktığı değerlendirilmektedir. Bu yeni yapıda adalet ve güvenliğin sağlanması ortak ve sosyal bir sorumluluk mevkiine çıkartılmış, taraflar birbirlerine karşı aynı cephenin bireyleri olarak sorumlu tutulmuşlardır”. (Hamidullah, 1991, c. 1, s. 188 vd.)

4- Sözleşme'nin İhlali ve Bozulması

Sözleşme kalıcılık esası üzerine yapılmış olsa da yaklaşık 11 ay sonunda ihlal edilmiş ve gelişen olaylar sonrasında da uygulanamaz hale gelmiştir. Dolayısıyla sözleşme geçici olmuş, süreklilik arz edememiştir. Rasulullah'ın bu sözleşmeyi yapmasının amacı yukarıda da belirtildiği üzere sürekli kendilerini taciz eden düşmanları Kureyşlilerle ortaya çıkacak muhtemel bir gerginlikte, Yahudilerin desteğini en azından muhalefetini kırmak isteği olduğu düşünülebilir. Nitekim Bedir zaferi sonrası Yahudilerle yaşanan gerginlik sonrası anlaşmanın bir çok maddesi uygulanamaz hale gelmiş, zaten bir süre sonra da yürürlükten kendiliğinden kalkmıştır. Dolayısıyla Bedir zaferi sonrası da Yahudiler ile mücadele süreci başlamıştır. Bu durum sözleşmenin tarihsel önemi ve değeri açısından bir olumsuzluk olarak görülmemelidir. Zira Medine Sözleşmesi her yönüyle Müslümanların yaşadıkları toplumun önemli bir varlığı olduğunu göstermesi açısından tarihteki yerini her zaman koruyacaktır.

Anlaşmanın ilk ihlali H. 2. yıl Şevval ayında vuku bulmuştur. Kaynuka çarşısında Yahudi bir esnafın iş yerinden alışveriş yapan Müslüman bir kadının, önce yüzünü açmasını istemişler daha sonra da elbisesini arkadan bağlamışlar ve kadın ayağa kalkınca elbisesi boydan boya yırtılmıştı. Kadının bağırması üzerine oradan geçen bir sahabe bunu yapan Yahudi'yi öldürmüş, Yahudiler de bu sahabe

şehit etmişlerdi. Gelişmeler üzerine Yahudiler kalelerine çekilmiş; Hz. Muhammed de onları muhasara altına almıştı. 15 gün kadar süren muhasara sonrası Benî Kaynukalılar teslim olmuşlardı. Bunun üzerine Kaynukalı Yahudiler mallarını, kadın ve çocuklarını alarak Medine'den ayrılmışlardır. (Vâkidî, 1989, c. 1, s.172, 176; Belâzurî, 1996, c. 1, s. 339)

Sözleşmenin ikinci ihlali ise H. 4 yılında yaşanmıştı. Sözleşmeye göre şehirde yaşayan herhangi biri başka kabileden birini öldürürse onun diyetini Müslüman ve Yahudiler birlikte ödeyeceklerdi. Bi'ru Maûne faciası sonrası yaşadıklarının etkisi altında Amr b. Ümeyye ed-Damrî, Medine'ye dönüş yolunda Hz. Muhammed ile anlaşması bulunan iki kişiyi öldürmüş, Benî Nadirîliler de bu iki kişinin diyetini ödemek istememişlerdi. Bununla yetinmeyen Benî Nadirîliler Rasulullah'a suikast planı yapmışlardı. (Vâkidî, 1989, c.1, s.177-180; İbn Hişâm, 1994, c.3, s.65; İbn Sa'd, 2001, c. 2, s.29-30.) Hz. Peygamber Muhammed b. Mesleme'yi onlara göndererek Medine'yi terk etmeleri için on günlük süre vermiş, bekledikleri yardımın gelemeyeceğini anlayan Benî Nâdirîlilerden bir kısmı Müslüman olmuş, diğer bir kısmı da Şam'a ve Hayber'e göç etmişlerdir. (Vâkidî 1989, c.1, s.363; İbn Hişâm 1994, c. 3, s. 65-69)

5- Sözleşmenin Medine Şehir Devleti Açısından Değeri

Medine'de hicret öncesinden beri süregelen iç kavgalar sebebiyle Yahudilerin bir kısmının Evs kabilesini diğer kısmı da Hazrec kabilesini desteklemişlerdi. Gayri Müslim Araplar ve Yahudilerin belirli bir birlikteliklerinin olmaması Hz. Muhammed'in işini kolaylaştırmıştır. Ancak Yahudiler Medine Vesikası üzerinde anlaşmaya vardıkları tarihte belki de Rasulullah'ı sadece dinî bir lider olduğunu düşünmüşler, Bedir sonrası gelişen olaylarda onun bir idareci gibi davranmasına tahammül edemedikleri için anlaşmayı bozma yoluna gitmişlerdir.

Yahudilerin sözleşmeyi bozan bu tutumları ile sözleşmenin imzalanması arasında geçen süreye baktığımızda, Medine vesikasının uygulama süresinin çok kısa olduğu görülmektedir. Ancak sözleşme vahyin toplumsal hayata bakışının ortaya konulması yönüyle değerlendirilmesi, Medine'de yaşayan toplulukların ortak bir yaşam bildirisi olarak görülmesi gerekmektedir. Vesika, Medine'de sosyal barışı temin etmek için bir idare altında toplanarak yetkiyi Rasulullah'a vermek üzere yapılmış bir sözleşmedir. Sözleşme ile Medine'de Müslümanların varlığı, Rasulullah'ın şahsında liderliği kabul edilmiş diğer gruplar sözleşmenin uygulama süresi boyunca kontrol altına alınmış oldukları kabul edilebilir.

Medine Vesikası'nın anayasa veya sözleşme olduğu yönünde, hatta kurulan İslam devletinin anayasası olduğu yönünde bir çok değerlendirme bulunmaktadır. Bu görüşlerin tamamına değinmemizin mümkün olmaması nedeniyle öne çıkan bazı görüşlere yer vermek istiyoruz.

Bu görüşlerden biri Vesika üzerinde çeşitli değerlendirmelerde bulunan Montogomery Watt'a aittir. Sözleşmeyi, "İslam Devletinin Özelliği" başlığı altında bir Anayasa olarak değerlendiren Watt, vesikada kadim Arap geleneğinin izlerinin bulunduğu belirtir. (Watt 2016, s.266) Watt'ın ve Wellhausen'in görüşlerini aktaran R Stephen Humphreys de sözleşmeyi anayasa olarak gören batılı yazaralardan bir diğeridir. (Humphreys 2004, 126) Sözleşmeyi ülkemizde gündeme getiren Muhammed Hamidullah ise açık bir şekilde sözleşmeyi ilk İslam devletinin anayasası olarak kabul eder. (Hamidullah 1991, s. 188 vd.) Ancak bu tanımlamalara karşı Arap dünyasının önemli isimlerinden biri olan Cabiri ise sözleşmeyi sadece Yahudilerle yapılan bir savaş sözleşmesi olarak kabul eder. (Cabiri, 2001,119)

Vesika Medine'de Hz. Peygamber tarafından, teşkilatsız bir ön idari oluşumun kurulduğunu göstermektedir. Söz konusu yapı, hukuki temeli bulunan, toplum iradesine dayanan bir örgütlenme biçimidir. Bu nedenle Hz. Peygamber toplumunun hiçbir siyasi nitelik taşımadığını söylemek mümkün olmadığı gibi, bir İslam devletinin kurulduğu şeklinde bir yargıya varmak da mümkün değildir. Üstelik sözleşme kalıcı olmamış Müslüman toplum, H. 1. yıldan, 8. yıla kadar gelişen olaylarda sözleşmede imzası bulunan Yahudilerle defalarca karşı karşıya gelmiştir. Dolayısıyla Medine Şehir Devleti'nin kuruluş aşamasında böyle bir anlaşmanın devam ettiğine dair bir bilgi de bulunmamaktadır. Bu durum sözleşmenin devam etmediğini, İslamın Arap Yarımadasında hakim olmaya başladığı H. 8. yıldan itibaren de Medine merkezli oluşumu kabul edilen Şehir Devleti'ne de herhangi bir etkisinin olmadığını göstermektedir.

Sonuç

Ülkemizde 19. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlanan Anayasa kavramı, bir devleti işleyiş ve organların yapısını belirleyen yazılı ve yazısız bir metin olarak tanımlanmış olsa da yapılaş şekli bakımından toplumsal mutabakatın olduğu kurallar bütünüdür. Bu kapsamda Medine Sözleşmesi, "toplumsal mutabakat" ilkesini karşılması açısından, toplumda yaşayanları ittifakı ile yapılmış bir anayasa olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu yönüyle, yani toplumun çoğunluğunu oluşturanlar tarafından kabul edilmesi şekliyle Medine Sözleşmesi'ni uzlaşmacı bir anayasa olarak nitelendirmek gerekmektedir.

Medine Sözleşmesi, Hz. Muhammed'in bir peygamber olmaktan öte bir lider olarak toplumun tüm kesimlerini bir araya getirebilme başarısı, küçük bir topluluğun başkanı olarak onun barışçı kişiliğinin tarihi bir vesikaya yansımaları şeklinde tanımlanabilir. Bu kapsamda tarihi ve yapılaş biçimi ne olursa olsun İslam'ın diğer din mensupları ile ortak değerler noktasında birbirlerinin haklarına saygı göstererek bir arada yaşayabileceklerinin de ilk yazılı tecrübesidir.

Ancak şekli bir anayasal bir vesika olma özelliği taşıyan sözkonusu belge kurulmakta olan veya kurulmuş bir devletin anyasası olarak görülmesi mümkün değildir. Çünkü Medine'de başlayan oluşum H.7. yılın sonlarına doğru Arabistan'da bulunan kabilelerin ve komşu devletlerin Medine'ye elçi göndermeleriyle H. 8. yılında bir şehir devleti haline gelmiştir. Üstelik hala devam etmekte ve tamamlanmamış olan vahyin gölgesinde, onun kuralları gözetilerek oluşmaya başlayan bu devlete İslam devleti tanımlaması Hz. Muhammed'den çok sonra yapılmış olan bir isimlendirmedir. Rasulullah sadece adil, huzurlu ve mutlu bir toplum oluşturma yönünde çaba sarfetmiştir. Diğer insanların bu değerlerden pay alması adına yürüttüğü örgütlenme faaliyetlerinin hicretten hemen sonra Medine Sözleşmesi ile birlikte bir devlet olarak nitelendirilmesi mümkün değildir. Dolayısıyla hem Medine sözleşmesinin hem de kurulmaya başlanılan idari yapının arka planında "vahiy" bulunmaktadır. Sözleşmenin hazırlanmasında ve kurulmakta olan idari yapıdaki icraatlar bu ilahi vahyin Rasulullah tarafından uygulamalarıdır. Bu açıdan sözleşme İslamın insana, inanca, kişilik haklarına, mal ve can emniyetine ve ortak yaşam kültürüne bakışının bir vesikasıdır.

KAYNAKÇA

- Afzalarruhman. (2009). *Askeri lider olarak Hz. Muhammed Sallallahu Aleyhi ve Sellem*. (trc. Hakan Bayrak). İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Akarsu, M. (2018). *Kabilelerden devlete Medine süreci*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Akyol, T. (2015). *Türkiye'nin hukuk serüveni, fıkıhtan hukuka ve demokrasiye geçiş sorunları*, İstanbul: Doğan

Kitap.

- Akyol, T. (2013). *Medine'den Lozan'a*, İstanbul: Doğan Kitap.
- Aydın, M. A. (1991) Anayasa. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 3, 153-164.
- Azimli, M. (2015). *Siyeri farklı okumak*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Azimli, M. (2008). Hicret sonrasında Medine'de meydana gelen bazı olaylar üzerine mülâhazalar, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10 (1), 19-37.
- Belâzurî, A. b. Y. b. C. (1996) *Ensâbu'l-Eşraf*. (thk. Süheyl Zekkâr). Kahire: Daru'l-Fikri'l-Arab.
- Berber, E. (Nisan 2016). Kabile sistemi ekseninde Medine Vesikası ve yeni İslam toplumunun sosyopolitik niteliği. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, (26), 461-492.
- Cabiri, M. A. (2001). Arap-İslam siyasal aklı. (çev. Vecdi Akyüz). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Erdem, M. (Aralık 2012). Medine Vesikası'nın maddelendirilme şekli ve Türkçe çevirileri üzerine bazı mülâhazalar. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 5 (8), 526-542.
- Fendoğlu, H. T. (2015). *Anayasa hukuku*. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Gözler, K. (2014). *Anayasa hukukunun temel esasları*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Güler, İ. (1999). *Sabit din, dinamik şariat*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Güler, İ. (2014). *Politik teoloji yazıları*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Güneş, A. (2008). Medine vesikasının İslam hukuku açısından kaynak değeri. *Ekev Akademik Dergisi*, (34), 211-222.
- Hamidullah, M. (1987). *el-Vesâ'iku's-siyâsiyye*. Beyrut: Dâru'nNefâis
- Hamidullah, M. (1991). *İslâm peygamberi*. (S. Tuğ, Çev.). İstanbul: İrfan Yayıncılık.
- Humphreys, R. S. (2004) *İslam tarihi metodolojisi bir sosyal tarih uygulaması*. (M. Bedir ve F. Aydın, Çev.). İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Hurç, R. (2001). Hz. Muhammed'in müşriklerle yaptığı anlaşmalara siyasal bağlamda bir bakış. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (6), 21-40.
- İbn Hişam, E. M. A.. (1994). *es-siretü'n-nebevîyye*. (H. Ege, Çev.). İstanbul: Kahraman Yayınları.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İ. (ty.). *el-Bidâye ve'n-nihâye*, Beyrut: Lisânu'l-Arab.
- İbn Sa'd, E. A. M. (2001). *Kitâbu et-tabakâti'l-kübrâ*. (thk. Ali Muhammed Ömer). Medine: Mektebetu'l-Hancı.
- Koyuncu, M. (2009). Medine şehir devleti, *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi*, (2), 87-103.
- Onat, H. (2003). İslam'ı nasıl anlamalıyız?. II. *Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri (23-27 Kasım 1998)*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 111-116.
- Sarıçam, İ. (2004) *Hız. Muhammed'in evrensel mesajı*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay.
- Şen, M. (1998). Anayasal belge olarak Medine Sözleşmesi. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fak Dergisi*, 6, (1-2), 555-609.
- Şibli, M. (1977) *Asr-ı saadet İslâm tarihi*. (Ö. R. Doğrul, Çev.). İstanbul: Eser Matbaası.
- Vâkıdî, E. A. M. b. Ö. (1989) *Kitâbu'l-megâzî*. (thk. Marsden Jones). Beyrut.
- Watt, W. M. (2016) *Hız. Muhammed Medine'de*. (S. Kalkan, Çev.). İstanbul: Kuramer Yayınları